

Дороніна Т. О., Волікова М. М. Педагогічна думка кінця ХІХ – початку ХХ ст. про домінуючий суб'єкт статевого виховання. *Педагогічна підготовка – невтрачене мистецтво*: монограф. / упоряди. Теретньєва Н.О., Проніков О.К.; за наук. ред. М.О.Носка. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2017. С.100–133.

ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ПРО ДОМІНАНТНИЙ СУБ'ЄКТ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ

Тетяна Дороніна

доктор педагогічних наук, професор

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг

Марина Волікова

кандидат педагогічних наук,

Криворізький металургійний інститут

Національної металургійної академії України

м. Кривий Ріг

Анотація. Звернення до історико-педагогічного досвіду початку ХХ століття дозволяє простежити витoki питання статевого виховання в тогочасній педагогічній думці, визначити зміну освітніх домінуючих (як зміну суб'єктів виховної роботи), що у подальшому обумовили існування моральної та медичної тенденцій у розв'язанні питань статі в освіті. Науково-публіцистичні джерела другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. доводять, що головним суб'єктом статевого виховання, яке здійснювалося виключно в межах родини, ставала матір. Втім, вже на початку ХХ ст. з'явилася думка щодо необхідності створення раціональної науково-обґрунтованої сексуальної педагогіки, до основ якої повинні були бути покладені анатомо-фізіологічне та психологічне вивчення дитини. Із середини 20-х рр. ХХ ст. з'являються спроби систематизувати питання статевої просвіти та виховання, увести їх до системи радянського виховання шляхом певної формалізації вимог до змісту статевої просвіти та організації статевого виховання. Питання статевого виховання поступово переміщувалися із приватної сфери у сферу публічну; із родини – у школу. Статеве виховання продовжувало будуватися як запобіжна стратегія, яка лише передавала охоронні функції спочатку матері, далі – родині, згодом – закладам освіти.

Ключові слова: виховання, статі, статево виховання, статева просвіта, педагогічна думка, сексуальна педагогіка.

Умови сучасного соціокультурного розвитку надзвичайно гостро актуалізують питання соціалізації дитини, залучення її до загальнолюдських цінностей. Важливим напрямом виховної роботи, що серед інших чинників визначає формування в дитини системи ціннісних орієнтацій, є статево

виховання. Попри надзвичайно важливе значення статевого чинника в розвитку дитини, слід визнати, що сучасні педагоги (вчителі-практики) воліють не торкатися цього питання. Статеве виховання залишилося за межами виховних інтересів школи та педагогіки, яка традиційно серед усіх напрямів виховання виокремлює такі: морально-етичне (моральне, етичне), духовне (духовно-релігійне), естетичне, громадянське, національне, військово-патріотичне, фізичне, трудове, екологічне, правове, економічне, розумове, превентивне, гендерне. Серед виокремлених складових статевого виховання згадується вкрай рідко, частіше воно розглядається в межах виховання морального. Достатньо сталим є твердження, що «статеве виховання – це процес оволодіння підростаючими поколіннями моральною культурою у сфері взаємин статей, формування у них потреб керуватися в стосунках осіб протилежних статей нормами моралі» [22]. Тому попри наявний сьогодні значний доробок вітчизняних науковців (педагогів, психологів) щодо проблем статевого виховання, правомірним вважаємо думку Г. Грабової щодо відсутності в сучасній педагогічній літературі «єдиного підходу до питання статевого виховання, його змісту та завдань. Водночас більшість країн визначають його серед пріоритетних завдань освітньої системи. Зазначимо, що навіть єдиного загальновизнаного погляду на визначення поняття “статеве виховання” сьогодні не маємо» [8, с.14]. Натомість, стверджує вчена, «у зарубіжній англійській педагогічній літературі найчастіше для позначення відповідного поняття використовуються терміни “sex education” та “sexuality education”, зазвичай розуміються як синонімічні, хоча деякі дослідники надають перевагу останньому. Так, у документах, розроблених ЮНЕСКО, використовується термін “сексуальна просвіта”, яка визначається як підхід до викладання знань, пов’язаних зі статтю, взаємостосунками, відповідно до віку вихованців та соціокультурних традицій, шляхом надання науково достовірної інформації. Сексуальна просвіта надає молоді можливості дослідити власні ціннісні орієнтири та розвивати навички, пов’язані з такими аспектами життєдіяльності, як прийняття правильних рішень, спілкування, зменшення негативних ризиків, котрі стосуються статевих відносин [8, с.15].

Слід наголосити, що в традиціях вітчизняної педагогічної науки прийнято розглядати поняття “статеве виховання”, а не “сексуальне”, як у інших країнах, хоча вже в першій чверті ХХ ст. було здійснено спробу використовувати поняття «сексуальна педагогіка» [26]. Однак ця спроба не отримала свого продуктивного втілення. В українській мові (на відміну від англійської) слова “стать” та “секс” не є синонімічними. «Великий тлумачний словник сучасної української мови» (К., 2004) подає такі тлумачення цих слів: «Стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує відтворення потомства і дозволяє розрізняти у більшості організмів чоловічі й жіночі особини, а також один із двох розрядів живих істот (чоловіків і жінок, самців і самок), що різняться за цими ознаками» [5, с.1387]. Натомість «секс – 1. Статевий потяг; статеві зносини, статева близькість. 2. Еротика, хтивість» [5, с.1387]. Аналогічне значення цих слів демонструє німецька мова, де “Geschlecht” – рід / стать, “Geschlechtsverkehr” – секс. Проте, коли йдеться про

статеве виховання, у німецькомовних джерелах використовуються англomовні варіанти – “sexuelle Erziehung”. В англійській мові стать визначається як “sex”, а рід – “gender”, тому в англomовних джерелах статеве виховання / освіта визначаються як “sex education”. Для переважної більшості вітчизняних учених та громадського середовища сексуальна освіта / виховання відрізняються від виховання статевого через поширення думки про те, що статеве виховання не повинно включати в себе питання сексуального просвітництва, оскільки останнє розбещує дітей та провокує їх на небажану поведінку.

Отже, з погляду прихильників “медичного” підходу до статевого виховання, воно повинно виховувати сексуальну культуру та бути спрямоване на збереження сексуального здоров'я учнів (вихованців). Визначення сексуального здоров'я наводить В. Квашенко: «Сексуальне здоров'я визначається експертами ВООЗ як комплекс соматичних, пізнавальних, емоційних і соціальних аспектів буття людини, що позитивно збагачують особистість, підвищують її комунікабельність і здатність до любові; воно містить у собі поряд із відсутністю органічних розладів, що заважають здійсненню сексуальних і прокреативних функцій, також здатність до насолоди статевим життям і контролю сексуальної та репродуктивної поведінки відповідно до норм соціальної й особистої етики, свободу від страху, недоречного сорому уявної провини, неадекватних уявлень про людську сексуальність та інші психологічні фактори, що спотворюють сексуальні реакції та взаємини» [21].

І сьогодні в педагогічному дискурсі час від часу виникають дискусії щодо необхідності статевого виховання та статевої просвіти/освіти у школах, сутності цієї просвіти, її місця в загальній освіті та ролі у її здійсненні батьків – учителів – лікарів. Дискусійність проблеми та характер її обговорення спонукає звернутися до вітчизняного історичного досвіду. Цікавий приклад подібного роду дискусії про статеве виховання та статевою просвіту відбувався в першій чверті ХХ ст. Обговорення цієї теми, на наш погляд, є надзвичайно корисним, особливо з позицій визначення суб'єктів виховного процесу.

Передусім слід зазначити, що протягом тривалого періоду історії людства ідея спеціального статевого виховання дітей неодноразово ставилася під сумнів, змінювалося саме розуміння сутності статевого виховання, а отже, – мети, завдання, змісту і методики здійснення відповідних виховних впливів. Конкретні форми і зміст статевого виховання були досить різноманітними й залежали від економічного розвитку суспільства, національних та культурних традицій. Однак мета статевого виховання визначалася, насамперед, необхідністю підготовки майбутнього покоління до виконання «головної» соціальної ролі – продовження роду, а отже, батьківства / материнства.

Значний вплив на формування системи статевого виховання справили відкриття в медичній та психологічній сферах другої половини ХІХ ст., що сприяло включенню до проблемного поля статевого виховання питань фізіологічного (запобігання передчасному пробудженню статевого інстинкту, боротьба із статевими викривленнями; проблеми гігієни та здоров'я дитини) та психологічного (розвиток психоемоційної сфери дитини/підлітка; значення

сексуальних переживань у розвитку дитини/підлітка; зв'язок статевої емоції із особливостями психофізіологічного розвитку) планів. Однак питання статевого виховання все ще залишалося в межах рестриктивної (охоронно-заборонної) традиції.

У XIX столітті передові педагоги-методисти, зокрема такі як М. Корф (1834-1883 рр.) («Керівництво до навчання грамоті», 1882 р.; «Російська початкова школа», 1872 р.; «Наші педагогічні читання», 1882 р.), К. Ушинський (1824-1870 рр.) («Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології», 1868-1869 р.; «Дитячий світ», 1861 р.; «Рідне слово», 1864 р.; «Про сімейне виховання», 1974 р.), усе частіше порушували питання про спільне навчання хлопчиків і дівчаток у початкових (земських та церковнопарафіяльних) школах. Так, К. Ушинський («Матеріали до третього тому «Педагогічна антропологія», 1950 р., розділу «Програма педагогічного курсу для жіночих навчальних закладів») наполягав на необхідності освіти і виховання дівчат як майбутніх матерів і виховательок власних дітей. Таку думку він висловив, формулюючи теоретичні засади жіночої освіти: «Практична мета викладання педагогіки в жіночих навчальних закладах визначається тим, по-перше, щоб сформувати у дівчаток бажання свідомо займатись виховною діяльністю й дати їм можливість вивчати педагогічні твори, тим самим у подальшому вести свою педагогічну освіту, для якої в навчальних закладах може бути закладене основне підґрунтя, а по-друге, в тому, щоб дати слухачкам по закінченню навчального закладу з успіхом, без важких проб і грубих помилок займатися вихованням і початковим навчанням дітей [40, с.31].

Зміни, які відбулися в другій половині XIX ст. у галузі статевого виховання, були передусім обумовлені значним розвитком медицини, тому в цей час, за справедливим твердженням С.Р. Міжевої, «уявлення про статево виховання доповнюється питаннями застереження дітей від передчасного статевого життя, боротьбою із статевими збоченнями, проблемами гігієни, фізичного розвитку та здоров'я дитини» [30, с. 13]. Суспільна відповідальність за таке виховання майже повністю покладалося на матір.

Материнське виховання повинно було застерегти дитину від негідних вчинків у майбутньому. «Матері можуть значно сприяти благу майбутніх поколінь», – стверджувалося в посібнику середини XIX ст. («Мати сімейства, або Найголовніші правила, якими повинна керуватись мати під час виховання дітей», 1839 р.) [28, с. 146]. Ця “жіноча” відповідальність обґрунтовувалася достатньо цікаво: «Жінка була винуватицею порушення першою людиною заповіді Божої та бід усього людського роду, тому вона повинна бути головним знаряддям для відновлення нашого щастя» [28, с. 146]. Тобто, з одного боку, жінка виконує суспільне завдання, вона гідна поваги; з іншого – вона спокутує первородний гріх. «Чоловік/батько своїм ставленням до дружини/матері подає дітям приклад шанобливої поваги, що лише посилює вплив матері на дітей» [28, с. 148]. Тобто, якщо жінка знаходиться з дітьми повсякчасно та відповідає за них повністю, то чоловік виступає зовнішнім суб'єктом, який

майже не втручається в процес виховання. Мати може звернутися до нього лише в надзвичайних ситуаціях.

Тому з середині XIX ст. головний акцент у статевому вихованні робився на виховання жінки – майбутньої матері. Виховання взагалі розумілося як процес підготовки людини до життя, тому значну увагу приділяли влаштуванню родинного побуту, відповідальність за який також повністю покладалося на матір-домогосподиню. Її вважали «найкращою вихователькою», і це проголошувалося «найвищим призначенням жінки» [6, с. 16]. Отже, питання жіночої освіти розглядалося із позицій родинної користі, яку ця освіта принесе для виховання дівчинки – майбутньої матері: «Жінку треба вчити тому, що становить завдання її життя». Відповідно, говорити про статево виховання в цей час можна лише з позицій статевої відповідності чоловіка та жінки своїм соціальним (родинним) функціям. Проте головна відповідальність накладається на матір. Можливо, тому наприкінці XIX ст. з'являються видання, що мають характер початкової (медичної) просвіти для дівчат – майбутніх матерів [11; 15; 37]. В основному зміст цих робіт – це пояснення особливостей догляду за дітьми від народження, яке проводиться в двох аспектах: «умови, яким повинно відповідати зовнішнє середовище, задля безперешкодного розвитку новонародженого людського організму» [37, с. 24], та особливостей виховання дітей, а також ставлення батьків до їхнього розвитку. Вагомою в цьому аспекті вважається робота В.М. Жука (1847-1915 рр.) «Мати та дитина. Гігієна в загальнодоступному викладі» («Мать и дитя. Гигиена в общедоступном изложении», СПб., 1881) [15]. (За даними Л. Грицай, ще до революції 1917 р. ця книга перевидавалася 11 разів [10, с. 158]).

Книга В.М. Жука безпосередньо торкається питання дітонародження та догляду за дитиною, тому проблема статевого виховання тут не має окремого висвітлення. Погляди вченого щодо виокремленого аспекту можемо віднайти лише в його роздумах над проблемою підготовки молоді до шлюбу. І тут він наголошує на необхідності державного втручання в демографічний процес, що розглядається ним як усунення значної кількості соціальних та виховних недоліків. Дослідник стверджує, що юнаки повинні готуватися до шлюбу (утримання від розпусти), дівчатам же слід зберігати здоров'я. «Кому довелося бути лікарем у жіночій школі, той з досвіду знає, що однією з головних причин наявних розладів стає нерівномірність у розподілі крові, викликані сидячим способом життя й недостатнім виконанням тілесних вправ при постійному збудженні й напрузі мозку. Весь тягар шкільного укладу тут позначається ще різкіше, ніж у хлопчиків, особливо в період так званого змужніння (статевої зрілості), який, у більшості випадків, настає на шкільній лаві. Але що ж робить школа і сім'я в той час, коли організм починає завершувати свій розвиток?» [15, с. 19-20].

Лікар аналізує сучасний йому стан фізичного розвитку дівчат («тепличні рослини») та робить висновок, що сучасна школа та виховання сприяють лише послабленню дівочого організму [15, с. 21]. Отже, роблячи висновок про слабку підготовленість молоді до шлюбу, можемо припустити, що В. Жук відображає суспільний (передовий) погляд на проблему статевого виховання, оскільки

вбачає головну причину такого стану в розпусті юнаків та відсутності правильної фізичної підготовки у дівчат.

Медико-фізіологічний підхід зазнає певної модифікації наприкінці XIX ст. під впливом низки публікацій, пов'язаних із психологією статі. У цей час з'являються роботи, що стосуються переважно умов статевої гігієни та підготовки до шлюбу, у яких питання статевого виховання мають достатньо обмежене висвітлення та безпосередньо пов'язані з проблемами любові, сім'ї, батьківства /материнства. Наочний приклад саме такого передового для свого часу підходу демонструє К. Грязнов («Любовь в физическом и нравственном отношении. Опыт популярного изложения вопросов этики и гигиены половой любви»; Москва, 1897 р.). Це об'ємне видання (500 стор.) дає можливість встановити ступінь наукового вивчення проблеми статі наприкінці XIX ст. та дозволяє констатувати значний інтерес суспільства до аналізованої проблеми.

У передмові до видання К. Грязнов пише про важливість просвітницької роботи в питаннях статі, тому поряд із розділом «Фізіологія та психологія любові у зв'язку з вченням про моральні відносини між чоловіком та жінкою» (частина I), автор готує розділ «Завдання виховання в галузі явищ, пов'язаних із статевим життям людського організму (частина II «Практичні поради, що витікають із любовних стосунків») [11]. У цій частині вчений практично повторює положення згаданих вище авторів кінця XIX ст.: відповідальність матері за здоров'я та розвиток дитини; головна задача виховання матері – «вивчення правильного та раціонального опікування дитиною» тощо [11, с. 470]. Саме таке розв'язання питання стає зрозумілим, якщо звернутися до жахливих свідчень дитячої смертності, які наводить автор: «із загальної кількості народжених до 12-річного віку вмирає три чверті дітей. Смертність у цьому жахливому розмірі складає загальний та постійно діючий закон. На 100 народжених помирає 75! Такого величезного відсотка не дає жодна жахлива війна» [11, с. 469]. Значне місце в книзі займають поради щодо морального виховання, до якого відноситься й виховання статевого. Автор наголошує: «Сучасний метод морального виховання абсолютно ігнорує статево життя дитини і навіть юнака чи, ще гірше, тлумачить це питання з абсолютно викривленої точки зору» [11, с. 470]. До питань, які потребують урахування в цій сфері, вчений відносить питання «гігієнічних заходів для керівництва родини та школи, які відповідають за життя та здоров'я дитини» («попередження передчасного статевого розвитку», «попередження божевільних витрат фізичних сил», скорочення статевих захворювань); виховання розуміння почуття любові як вищого прояву людських стосунків; формування правильного ставлення до статевих стосунків між чоловіком та жінкою шляхом усвідомленого «прагнення до одношлюбності», «визнання природної рівності між чоловіком та жінкою», «підкорення інтересів особистого щастя, інтересів родини вимогам загального блага» [11, с. 475]; «правильне знання форм та потреб тіла» та «поняття про факт зародження від двох батьківських організмів» [11, с. 476].

Педагогічною думкою цього часу підкреслювалася необхідність виховання молодих людей – і дівчат, і хлопців – у цнотливості, а також збереження

чистоти почуттів. Учені наводять численні приклади негативних наслідків передчасного пробудження статевого життя у хлопців та дівчат та переконують, що збереження цнотливості до одруження «є найміцнішою гарантією подружнього щастя» [17, с. 13], тому молоде покоління повинно знати, як запобігти втраті цноти. Слугувати причиною пробудження статевої цікавості дітей можуть поведінка батьків, оточення, книги та різноманітні розважальні заходи. Але ці впливи стосуються переважно хлопців. Щодо дівчат Л.Золотарьов, автор низки популярних книжок («Что говорит наука о половой потребности: популярно-научный очерк для родителей, воспитателей и учащейся молодежи», М., 1895; «Гигиена брака», М., 1896; «О предупреждении добрачных половых сношений», М., 1896; «Устой семи: гигиенические и психологические условия брака», М., 1898), зауважує таке: «Одна з головних причин падіння полягає в поганому вихованні та освіті жінок. Батьки намагаються якомога сильніше розвинути в дівчині почуття на шкоду розумовим здібностям. Така перевага робить дівчину здатною легко піддаватися впливу чоловіка. Недолік же розумових вправ і знань не дає їй можливості аналізувати факти. Невміння розібратися в життєвих фактах разом із сильним розвитком нервовості часто робить її рабинею чоловіка» [17, с. 32]. Наведені вище цитати ілюструють посилення рестриктивного підходу в статевому вихованні кінця XIX ст.

Водночас пропагували й прокреаційний підхід, яким посилювали вимоги до виховання дівчат як майбутніх матерів. Показовими в цьому плані були видання 1900 р. «Друг родини. Мати – вихователька: (Етюд 1897–98–99 років)» та 1901 р. «Жінка в сімейному та соціальному житті». Тут міститься значна кількість порад щодо материнства, проте вміщено окремі розділи (1900 р.: «Про завдання перевиховання жінки»; «Про чоловічі професії для жінок» та «Вплив жінки на чоловіка»; 1901 р.: «Ідеал жінки», «Жінка як дружина та мати», «Перші обов'язки матері», «Завдання матері»), які доцільно проаналізувати з точки зору статевого виховання, зокрема виховання дівчат/жінок.

Упорядник збірки «Друг сім'ї ...» намагається відтворити образ «ідеальної жінки», головне призначення якої – продовження роду («у матері немає вище обов'язку, ніж виховання дітей» [27, с. 52]), отже, виступає проти спроб жінок «домагання буцімто своєї свободи, на шкоду своїм чоловікам, братам, батькам» [27, с. 52]. Тому й професії жінок повинні бути цілком корисними родині: «Замість того, щоб вивчати законодавство, політичну економію, фінансову та банківську справу, адвокатуру, адміністрацію..., – займіться краще вивченням біології, медицини, переважно дитячої гігієни, природничих наук, частково хімії та фізики, новітньої педагогіки, витончених мистецтв, шиття сукні та білизни, словом, усього, що має відношення до виховання дітей від колиски до шкільного віку» [27, с. 53]. Виховання дівчат повинно бути зорієнтовано виключно на підготовку до майбутньої ролі матері через допомогу матері в повсякденному житті, що зробить виховання «непомітним». «Лише в родині, під керівництвом матері, – стверджує упорядник другого видання («Жінка в сімейному та соціальному житті»), – дівчинка отримає справжню свою освіту» [13, с. 5].

Слід також відзначити, що й у такого роду виданнях зустрічаються думки про негативний вплив роздільного виховання дівчат та хлопців (поки в межах однієї родини): «молодим людям треба давати однакове виховання та освіту, одночасно даючи їм ясне поняття про відмінні якості характерів, що становить їх статеву різницю» [14, с. 5]. Спільне виховання, навпаки, сприятиме встановленню між дітьми «взаємоповаги, прихильності, дружби, які виражаються в тому, що кожен із них намагається справити більший моральний вплив на іншу стать особливостями свого характеру» [14, с. 8].

Отже, наприкінці XIX ст. педагоги дотримувалися думки про необхідність урахування у вихованні статевих відмінностей дітей, проте наголошували, що «однаково важливо: правильно виховати як майбутнього діяча, так і майбутню мати та дружину» [14, с. 61]. Власне виховна система в статевому аспекті залишалася в межах традиційних (прокреаційний та рестриктивний) підходів, які не могли протистояти інтенсивному розвитку медичних і психологічних наук. Необхідність збереження цнотливості до шлюбу пояснювалася вже не релігійними чи традиційними настановами, а медичними та біологічними чинниками. Родина, яка сама переживала час реформування, вже не могла впоратися з питаннями статевої освіти, тому більше уваги почали приділяти материнській освіті. Певним компромісом можна вважати “дозвіл” жінкам вивчати природничі науки, але такі, що могли послугуватися їм у їхній ролі дружини-матері. Так само компромісним кроком можемо вважати поступову популяризацію думки про доцільність спільного навчання дітей різної статі, що також почали розглядати як засіб попередження передчасного статевого потягу. Розвиток педагогічної думки кінця XIX ст. щодо статевого виховання доводить безумовну актуалізацію питання, яке поки що розглядалося як «застереження дітей від передчасного статевого життя, боротьба зі статевими збоченнями, проблеми гігієни, фізичного розвитку і здоров'я дитини» [29, с. 119], тобто майже виключно в здоров'язбережувальному аспекті.

Кінець XIX – початок XX ст. – складний історичний період, якому була притаманна наявність достатньо суперечливих наукових теоретичних підходів до проблеми статевого виховання молоді з боку державних діячів, психологів, педагогів та медичних працівників. Підвищення уваги до цього питання пояснювалося одночасною дією низки об'єктивних чинників економічного (інтенсивний промисловий розвиток, урбанізація, міграція населення), наукового (медицина, біологія, психологія) та соціокультурного (поглиблення соціального розшарування, криза родини, послаблення виховної ролі церкви, розгортання феміністичного руху) розвитку. Усе це сприяло актуалізації питання статевого виховання.

Очевидно, що на початку XX ст. наукове товариство продовжувало розглядати питання статевого виховання в безпосередньому зв'язку із проблемами материнства (що було характерним для попереднього періоду – кінець XIX ст.). Ця цілком позитивна тенденція стала результатом імплементації європейського (а саме – німецького) підходу до розв'язання питань материнства. У 1905 р. у Німеччині було створено Товариство захисту

материнства («Mutterschutzbund»), до складу якого входили найбільш відомі своїми публікаціями науковці.

Також у 1905 р. було видано переклад німецького видання книги Е. Штіль «Один із обов'язків матері. Посібник із сексуального виховання дітей» («Eine Mutterpflicht», 1901 р.), де головну увагу автора було зосереджено на питанні прокреації: хто і як повинен розповідати дітям про статеве життя людини. Головна мета статевого виховання (яке авторкою та редактором видання називається сексуальним) – це виховання цнотливості. Авторка наголошує на застарілості підходу замовчування та приховування такого делікатного питання, оскільки переконана: «Незнання не є цнотливістю, та навряд чи є хоч одна дитина, яка в шкільному віці залишалася в повному незнанні відносно цього предмета» [42, с. 5]. Ухиляння батьків від відповідей спричиняє передчасне збудження інтересу до предмета, який «набуває небезпечної принади таємності і заборони» [42, с. 5]. Головна теза – виховання «психічної цнотливості», яка обов'язково призводить до «цнотливості фізичної». Книга містить приклади-поради, які спрямовані на «попередження зла». Ця просвітницько-виховна робота вважається материнським обов'язком.

Позиція замовчування була піддана критиці значною частиною педагогів (М. Лишневська, Н. Жарінцева, В. Половцева, М. Румянцев, К. Сидорович та ін.). Так, Н. Жарінцева стверджувала, що якщо відверто (але делікатно) відповідати на дитячі питання, буде збережено довіру між дітьми та батьками [13, с. 16]. В. Половцева також наголошувала на необхідності пропедевтичних розмов із дітьми: «Діти потребують відповідей на питання, що природно виникають і до яких вони готові поставитися також щиро і просто, як до будь-якого іншого явища навколишнього середовища; а тим часом із боку батьків несподівано зустрічають збентеження та явні хитрощі, або грубу нахабну брехню, або сувору заборону торкатися цих питань» [32, с. 18]. Цю думку поділяв М. Румянцев, він переконував, що дитина однаково дізнається про те, що від неї приховують, але тоді буде втрачено довіру: «Оскільки приховувати від дитини все, що стосується сфери статевого життя, неможливо, то необхідно взяти у *свої руки* (курсив автора) інформаційну роль, необхідно *просвітити* (курсив автора) дитину про походження життя [35, с. 27]. Суворо до відмови батьків говорити на статеві теми з дітьми поставився К. Сидорович, коли писав: «Небажанням відповідати батьки твердо показують дитині, що задане нею питання відноситься до чогось особливого, про яке вона ніколи не отримає від них ніяких пояснень і про яке вона навіть не повинна, і головне, не наважується запитувати. Це перший крок до роз'єднання душ дитини і батьків; до цього моменту душа дитини могла ще бути відкрита перед батьком або матір'ю, але ця відмова і встановлення чогось забороненого стає першою цеглиною, яка скоро перетвориться на стіну, і за нею сховається від батьків і вихователів увесь статевий бік життя дитини, що починає окреслюватися, у сенсі й духовному, і фізичному» [36, с. 10]. Отже, найкращий засіб застерегти дитину від передчасної статевої цікавості полягав саме в батьківській розмові: «Своєчасне статеве просвітництво, якщо воно зроблено невимушено з дотриманням належного такту, не тільки не викликає хтивості, але діє на дітей

заспокійливим чином: вони перестають занадто багато думати про таємницю народження, чим значно попереджається розвиток еротичної цікавості» [24, с. 16].

Очевидно, що наступним питанням стала вже не сама доцільність статевого виховання, а можливість його організації та подальшого переведення в стан сексуальної освіти. Можливість втручання школи в процес статевого виховання достатньо широко висвітлено в роботі К. Геллера «Статеве питання та школа» (СПб., 1908). Коротко викладемо основні тези, запропоновані вченим. Вихідним положенням його праці стало твердження про те, що «в галузі моралі школа повинна відмовитися від ролі єдиного чи найголовнішого вихователя, яка їй приписана» [7, с. 4]. Крім того, статеве питання, яке має низку похідних питань («реформа шлюбу, ревізія кримінального кодексу про статеві злочини, вимоги терпимості та опікування материнством; навіть вивчення питання з гігієнічного боку») повинні «бути справою інших установ»: «школи, які випускають своїх учнів на 14-му, 15-му та 16-му році, не є тими місцями, де слід пояснювати небезпеку неправильно зрозумілого статевого інстинкту та продажних статевих відносин» [7, с. 4]. Проте лише в школі можливе ознайомлення із анатомо-фізіологічним боком цього питання. Учений виступає проти «лелечої педагогіки», якої дотримуються батьки та вчителі та яка штовхає дітей до пошуку відповідей у «кутки та закутки». Тому: 1) ознайомлення з цим питанням повинно розпочинатися до пробудження статевого інстинкту; 2) це ознайомлення треба проводити в гігієнічних цілях (збереження здоров'я).

Важливим вважаємо те, що вчений подає відповідь на головне питання – хто повинен проводити цю роботу: батьки чи вчителі (школа). Батьки – неспроможні, оскільки ухиляються від прямих відповідей на інтимні питання. «Посвята в таємниці статевого життя не повинна прийти як сніг на голову, вразити як блискавка серед ясного неба: вона повинна бути результатом поступового пізнання та зіставлення; а це вимагає яким-небудь чином врегульованого ходу занять, для чого знову ж таки в більшості випадків удома відсутні умови; насамкінець, і не всі батьки за своїм призначенням стали вчителями» [7, с. 36]. Тому, лише вчителі можуть проводити роботу із статевої освіти/виховання: «Отже, зважаючи на виховне значення питання, ми повинні відмовити в передачі справи лікарям, і, беручи до уваги науковий матеріал предмета, – відхилити послуги священників. Оскільки лише вчителі визнають необхідність нової роботи, яку вони й можуть здійснити, – у робітниках ніколи не буде нестачі» [7, с. 42]. Готувати таких учителів, які зможуть розумно вводити питання статевої освіти у виклад, наприклад, «природничої історії» (природознавство чи природничі науки) як навчальної дисципліни, слід проводити у вчительських семінаріях. Учений наголошував, що вимоги статевої освіти слід переносити і до середніх шкіл, та запропонував свою програму такої освіти [8, с. 73-88].

Про можливість та необхідність організації систематичної виховної роботи писав О. Бернштейн, який наголошував на необхідності створення раціональної науково-обґрунтованої педагогіки, до основ якої повинні були бути покладені

анатоμο-фізіологічне та психологічне вивчення дитини. Власне статеве життя як предмет педагогіки «потрібно розглядати з двох боків: онтологічного та деонтологічного»; перший – стосується дітонародження (фізіологічний), другий – віднесений до етичного боку («особиста статева діяльність, моральні та гігієнічні принципи») [2, с. 16-17].

Достатньо широко про необхідність шкільної освіти в процесі статевого виховання писала М. Лишневська, проте зауважувала, що сучасна школа «не має уяви про статеве виховання дітей. Вона цілком стоїть ще на колишніх позиціях замовчування та маскуванню» [25, с. 10], тому пропонує свій план статевого виховання учнівської молоді.

Позиція згаданих учених цікава тим, що можна простежити зародки системи, яку пізніше стали визначати як «сексуальну просвіту» та «статеве виховання». Привертає увагу той факт, що на самому початку своєї праці «Проблема статевого виховання з психологічної точки зору» М. Румянцев пише про поширення літератури, присвяченої питанням «сексуального виховання та статевої просвіти», а отже, розрізняє ці поняття [35, с. 4]. Учений критично поставився до змісту публікацій, що були поширені на той час, тому запропонував свою систему статевої просвіти, яка будувалася на висновках сучасної йому психології. Він наполягає на моральному, духовному аспекті питання, наголошує, що треба орієнтуватися не лише на фізіологічний розвиток дитини, а передовсім – на її психічний стан (душевні переживання). Цікавим здається те, що вчений не заперечує сили статевої любові, навпаки, вважає, що вона «творчий початок життя, що є свідченням повної зрілості організму» [35, с. 8]. Тому статеве виховання, на думку М. Румянцева, повинно проводитися з розумінням «сексуальної природи дитини та еволюції його статевого розвитку» [35, с. 14]. Отже, дослідник пропонує систему просвіти (систематичні бесіди), відповідну віку дитини. Головне завдання такої просвіти – «відволікти увагу дитини від цієї галузі» та «привчити думати та говорити про явища статевого життя як про щось природне, але в той же час дуже серйозне та важливе» [35, с. 32-33]. Духовну складову статевого виховання науковець убачав у вихованні «фізичної та духовної чистоти, благоговіння перед матір'ю» [35, с. 37], «лицарського ставлення до жінки», яке повинно виражатися в люб'язності, ввічливості, у звичці надавати допомогу, ставитися завжди з повагою» [35, с. 51].

Отже, статеве виховання перекладалося майже виключно на родинний (переважно – материнській) обов'язок. Оскільки оточення може здійснити негативний вплив на дитину. Учені вважали, що воно повинно проводитися ще в період підготовки до народження дитини як виховання відповідальності майбутніх батьків щодо народження здорової дитини з урахуванням законів спадковості та пристосування. У вихованні батьків зверталася увага на збереження цнотливості й духовної, і фізичної.

Найбільша відповідальність покладалася на матір, її обов'язок убачали в збереженні фізичного здоров'я та розвитку дитини, тому значну увагу було приділено саме материнській просвіті. Батьки залучалися до виховної роботи

лише в тому випадку, коли цього потребували матері. Ставлення батька до матері розглядалося як суттєвий чинник статевого виховання.

На початку ХХ ст. учені почали висловлювати поки що поодинокі міркування щодо участі школи в статевому вихованні. Науковці відчували головну тенденцію часу: «родина, з різних причин усе більше й більше передає свої виховні завдання суспільним просвітницьким установам» [25, с. 10]. Отже, постановка завдання статевого виховання перед освітянами була цілком закономірною внаслідок поступового оформлення нової школи – нової *соціальної* педагогіки, з «усіма її чудовими проявами, зокрема, піклування про дітей для продовження освіти, боротьба школи з алкоголізмом та ін. Усі вони говорять педагогу: «Твоє завдання – не розвиток окремого індивіда, а розвиток усього народу в цілому». Ця соціальна педагогіка й буде вважати одним із головних завдань статево навчання та виховання юнацтва» [25, с. 17]. Попри такі позитивні, на той час, зрушення, відкритим залишалося питання: хто саме повинен проводити цю роботу. Оскільки підготовка вчителів до здійснення статевого виховання залишалася лише бажаною, але не реальною. Тим не менш, у перше десятиріччя ХХ ст. була оформлена думка про те, що в майбутньому всю відповідальність за статево освіту/виховання молоді повинна взяти на себе школа (суспільні освітні установи).

Зміни соціального устрою, революційний пафос повсякденності призвели до значних зрушень/порушень у сфері статевого виховання. Нова школа радянського періоду вже не змогла продовжити традицію ігнорування питань статевого виховання. Молоде покоління експлікувало поняття соціальної свободи на свободу міжстатевих стосунків, що підживлювало існування низки соціальних проблем та відволікало молодь від головного – «будівництва комуністичного суспільства». У 20-30 рр. ХХ ст. з метою підвищення морального рівня суспільства на сторінках педагогічних періодичних видань, у спеціальній літературі, в невеликих книжкових популярних серіях висвітлювались поради та рекомендації батькам, педагогам щодо статевої поведінки молоді, виховання дитини в сім'ї та колективі.

У 1917-1931 роках, відповідно до ленінського вчення про комуністичну мораль, руйнувалися старі уявлення про сім'ю, про становище жінки в суспільстві, про відносини між батьками та дітьми, про статево життя. У педагогічних підходах до виховання молодого покоління визнавалася виключна роль ідеологічного чинника в ефективному розв'язанні завдань та протиріч статевого виховання, яке розглядалося в аспекті марксистсько-ленінського моделі побудови всієї виховної системи країни. За таких умов проголошувалося: «Найважливішим завданням школи є виховання комуністичного ставлення дітей один до одного й особливо різних статей, боротьба з хуліганством, лихослів'ям, порнографією, організація дитячого дозвілля, розвиток дитячих здібностей, трудового й ученого ентузіазму, участь дітей у суспільному житті» [43, с. 10]. Ця нова школа будувалася як школа політехнічна, у якій центральним предметом вивчення проголошувалася праця: «Нова школа в цьому плані має більші можливості насамперед тому, що є трудовою школою й прагне подолати всю ту розрізненість знань, яка існувала в

старій школі, прагне не тільки навчати, але й виховувати. Праця в новій школі є центральним предметом вивчення» [31, с. 144].

Державними та освітніми діячами, науковцями пропагувалася ідея підпорядкування виховних задач загалом та в статевому вихованні зокрема класовому підходу. Отже, статеve виховання втрачало свою визначеність та підпорядковувалося класовим виховним цілям. Цей підхід ставав визначальним у статевій поведінці особистості, йому мали підкорятися всі бажання та потяги людини. Така позиція обмежувала розуміння проблеми не лише суто соціальними чинниками, а чинниками “класовими”, повністю ігнорувала біологічні рушії стевих потреб людини, об’єктивні особливості стевого розвитку підлітків.

Виходячи з твердження «людина – соціальна істота», педагогіка того часу вносила до виховання ті ідеологічні концепти, які були притаманні часу. Відповідно до аналізованого проміжку (час класової боротьби), до виховної системи було застосовано класовий підхід (зокрема характеристика класового складу суспільства, подана М. Бухаріним: основні класи наявної суспільної формації; проміжні класи/залишки; перехідні класи, змішані класові типи, декласовані групи тощо) [12, с. 20-21]. Отже, наявність класового суспільства ставить дітей у нерівне положення. (А отже, діти незаможних батьків опиняються в зоні ризику, вони більш схильні до вживання алкоголю, скоєння злочинів, оскільки їх «виховує вулиця»). Тому цілі виховання (за О.Ф. Євстигнєєвим-Біляковим) формулювалися відповідно до потреб революційної перебудови суспільства, а отже, «ідеології пролетаріату»: правильно організоване тілесне виховання, виховання волі, виховання мислення, формування сучасного наукового світогляду; виховання творчодієвої людської особистості; виховання характеру в дусі справжнього колективізму, емоційне виховання на основі гармонії та краси. Головна мета виховання в соціалістичному суспільстві полягала в «підготовці борця за соціалізм» [12, с. 20-21].

Отже, на початку 20-х років ситуація із стевим вихованням/просвітою значно змінюється. Зацікавленість цією проблематикою була викликана об’єктивними причинами – занепокоєністю вчителів та лікарів здоров’ям молодого покоління, поширенням проституції, стевих хвороб тощо. Симптоматичним був той факт, що вже Комісаріат охорони здоров’я пов’язує вирішення питання саме із «сексуальним вихованням дітей та юнацтва». Розробка цієї проблеми, за даними І. Симонова, була доручена Науково-Медичному відділу Комісаріату Просвіти (січень 1919 р.), яким було створено окреме «Засідання» медичних та педагогічних працівників» [38, с. 1].

Питання стевого виховання також порушувалися в аспекті підготовки дівчат до материнства. Ще в 1918 р. Наркоматом соціального забезпечення було ухвалено постанову «Про розробку питання про проведення нагальних засобів із охорони та забезпечення материнства як соціальної функції жінки та по охороні новонароджених як прямого обов’язку держави» (Постанова від 28.12.1927 р./ 10.01.1918 р.). У результаті при головному управлінні Наркомату було створено «Відділення з охорони материнства та новонароджених», що,

крім іншого, зайнялося просвітницькою діяльністю. У публікаціях того часу знаходимо посилання на роль освіти в цьому питанні. Зокрема, Г. Грауерман писав: «На чолі всього повинна стояти школа досконалого типу, причому необхідно звернути увагу на те, щоб уже в самій школі майбутні матері навчалися всьому тому, що їм потрібно знати саме як майбутнім матерям, це стосується як їх самих, так їхніх дітей» [9, с. 6]. Так формувалася думка про необхідність створення «школи материнства», у якій буде «розумно поставлена» освіта для жінок.

Значний внесок у формування теоретичних засад статевого виховання було зроблено І. Симоновим, який підкреслював необхідність у статевому вихованні молоді об'єднати зусилля школи та родини, більш того, саме школа повинна була перебрати на себе практично всю роботу, оскільки «родина ніби зовсім усунулася від участі в розв'язанні такого важливого статевого питання» [38, с. 8]. Отже, школа зобов'язана «боротися із статевою розпустою» [38, с. 10]. Дослідник розділяє учнів на дві вікові групи (молодші та старші класи) та рекомендує вихователям та лікарям проводити комплекс заходів: уважне обстеження лікарем учнів під час їх зарахування до школи («знайомство з фізичними та моральними якостями, які хлопці принесли з рідного дому» [38, с. 20]); постійне обстеження лікарем учнів; «посилений контроль» над учнями з боку вихователя; індивідуальні бесіди з учнями; завантаження учнів творчою працею – ручна праця, спорт («нудьга робить свою страшну справу – отрує юні душі учнів, позбавляє їх мозок можливості функціонування, ослаблює пам'ять ..., пробуджує всі негідні, всі низькі інстинкти» [38, с. 28]). У старших класах пропонується введення даних про фізіологічний розвиток людини (курс анатомії), що повинно викладатися лікарем. Педагогам у цей час слід зосередитися на питаннях міжстатевих відносин: «Педагог повинен піти назустріч вихованцям та поступово та непомітно впливати на їх моральний устрій, на внутрішню свідомість, досягти такої бажаної для юнаків ідеалізації жінки та платонічної любові до неї, що здатна зупинити їх від поганого» [38, с. 37]. Значна увага тут приділяється вибору книг для читання: «необхідно дати істинну психологію любові, яку ми маємо у взірцях нашої літератури» [38, с. 38]). У бесідах слід розвивати почуття пошани до жінки, матері, виховательки. Таким чином, стверджував І. Симонов, можна домогтися «статевого утримання». Гарним прикладом у цьому напрямі можуть послугувати молодіжні гуртки, як от «Товариство Білого Хреста» в Англії.

Привертає увагу той факт, що до розв'язання питання статевого виховання в школі було запропоновано долучати лікарів. На початку століття педагоги (К. Геллер, М. Лишневська) висловлювалися проти участі в статевому вихованні лікарів. При цьому К. Геллер наголошував на моральному аспекті питання, а М. Лишневська писала про недооцінку роботи вчителя: якщо різноманітні завдання, які стоять перед школою, передавати «спеціалістам», виникає питання, «до чого взагалі придатна вчительська спільнота: можливо, лише для втокмачення в голови таблиці множення та грамоти?» [25, с. 21]. Проте думка про «розподіл» вихованих завдань між учителями та лікарями ще продовжувала своє існування. «Пояснення елементарних основ статевого життя

паралельно з явищами світу рослинного та тваринного повинен систематично подавати вчитель у класі разом – і хлопцям, і дівчатам. Гігієнічні настанови, на нашу думку, повинен узяти на себе шкільний лікар та робити це окремо хлопцям і дівчатам» [18, с. 71]. Але ані школа (вчителі), ані медичні працівники (шкільні лікарі) виявилися не готовими для такої роботи. Свідченням цього є матеріали конференції з питань сексуальної педагогіки «Проблеми сексуальної педагогіки» (М., 1930 р.).

Новий підхід вимагав переосмислення попередньої педагогічної думки, переважна більшість науковців того часу (Є. Аркін, Г. Зоргенфрей, А. Залкінд, Л. Виготський, І. Симонов, О. Фейгін та ін.) вважали за необхідне забезпечити всеохопну взаємодію сім'ї, школи та громадськості в процесі статевого виховання підростаючих поколінь (батьки – педагоги – шкільні лікарі). Зокрема, Г. Зоргенфрей із цього приводу писав: «Було б ідеально, якби в цих важливих питаннях однаково компетентними просвітниками могли бути та були як батьки, так і вчителі» [18, с. 71]. Однак саме вчителі повинні були стати просвітниками для батьків: «...при сучасному складі трудових шкіл завдання педагогів значно розширюються: якщо бажано досягти успіху в окресленій сфері, школа повинна розпочати просвітництво самих батьків» [18, с. 71].

У 20-их рр. більшу увагу приділяють шкільній освіті, звертають увагу на необхідність підготовки вчителів до роботи з цієї тематики (курси підвищення кваліфікації); залученню різних фахівців до проведення статевого виховання; об'єднанню зусиль школи та батьків у статевого вихованні, при цьому привертає увагу той факт, що саме школа (вчителі) повинні були нести просвітництво й до батьків: «для цього повинно відбутися оздоровлення домашнього побуту через школу, тобто шляхом проведення шкільними робітниками бесід серед населення на відповідні теми (у місткомках, клубах дорослих та ін.) у порядку суспільної роботи. Організоване населення (жінвідділи) в цьому відношенні йде назустріч інтересам школи – запрошенням шкільних співробітників (шкільних лікарів) до читання відповідних доповідей у своїх громадських організаціях; цими пропозиціями сучасній школі слід скористатися якомога глибше та ширше» [23, с. 35]. Робиться спроба формалізувати процес, зробити його більш контрольованим. Відповідні резолюції ухвалюються на державному рівні: Резолюція VI Всеросійського З'їзду з охорони здоров'я дітей та підлітків (листопад 1925 р.). На середину 20-х рр. XX ст. припадають перші спроби створення програм статевої освіти/виховання з урахуванням віку дітей, навчальних дисциплін та вимог до їхнього змісту (А. Лебедев).

Із середини 20-х рр. XX ст. з'являються спроби систематизувати питання статевої просвіти та виховання, увести їх до системи радянського виховання шляхом певної формалізації вимог до змісту статевої просвіти та організації статевого виховання. Якщо в попередній проміжок часу це виховання покладалося майже виключно на родину, у час зародження радянської системи виховання вже розглядаються можливості школи та вчителів у «виправленні неправильних, вульгарних уявлень дітей про статеве життя» [23, с. 7]. У цей час проголошується необхідність рівномірного залучення до питань статевого

виховання наукових знань, які покликані «дати науково обґрунтовані засоби відволікання інтересів дітей від сексуальної сфери у фізкультурі, дитячих організаціях (переключення, сублимація) і можливість поєднати їх із педагогічно правильною сексуальною просвітою та вихованням» [23, с. 9]. Автор цитованих рядків, лікар А. Лебедєв, навіть пропонує свою програму статевої просвіти/виховання, у якій звертається увага на засоби сублимації статевого потягу (фізичні вправи та активна участь у громадському житті). До цього виховання, на думку вченого, повинні бути залучені: лікар, викладач природничих наук, суспільствознавець, викладач політграмоти, словесник та керівник фізичної культури. Надзвичайно важливою була думка про необхідність об'єднання зусиль школи та батьків у цій роботі.

У публікаціях цих років достатньо широко представлений саме фізіологічний бік проблеми. Так, О. Фейґін [41] досить докладно викладає особливості статевого розвитку дитини/підлітка та звертає увагу на необхідність залучення молодого покоління до участі в громадських організаціях, насамперед у піонерському русі. Він уважав, що піонерські табори та заняття фізичними вправами допоможуть відволікти дітей від делікатних питань. Проте вчений, який посилався на власний досвід проведення статевого виховання, залишається на позиціях «стримування», він виступає за об'єднання зусиль родини та школи у статевому вихованні, проте за школою залишає лише науковий підхід до висвітлення проблеми. Він писав: «Діти у школі повинні знайомитися коротко з анатомією, тобто будовою людського тіла; повинні мати уяву про те, як працює наш організм (фізіологія) та як треба жити для того, щоб бути здоровими (гігієна)» [41, с.26]. Щодо виховання, то тут основна надія покладається на «суспільні ідеали та громадську роботу».

Наприкінці першого післяреволюційного десятиліття постала можливість узагальнення здобутих результатів у галузі статевої освіти. Прикладом чого слугують узагальнення, зроблені О.Ф. Євстигнєєвим-Біляковим (М., 1928 р.). Передовсім учений доходить висновків: повне придушення статевого інституту неможливе та недоцільне; статеве життя за своєю природою є соціальним. Отже, «статеве життя повинно бути «планованим та уведеним у межі соціальної необхідності» [12, с. 136]. Крім того, акцентовано увагу на те, що в цьому питанні діти наслідують дорослих, а отже, і статево освіту треба починати саме з батьків (особливо – жінок) та середовища. Серед «дидактичних засобів статевого виховання» вчений називає: «а) заходи гігієнічного порядку; б) так звану статево просвіту; в) заходи порядку сублимації; в) заходи суспільного порядку» [12, с. 139].

Відвертим прибічником сублимації у статевому вихованні був Г. Сорохтін, який вимагав від сучасної йому педагогіки «радикально вирішити у своєму подальшому розвитку питання статевого оздоровлення» [39, с. 73], засобами цього оздоровлення науковець уважав фізичну культуру та сублимацію, що є обов'язковою статевою просвітою (має відігравати роль «асексуалізуючого чинника»). У фізкультурі такими заходами стають «колективні ігри, гімнастика, катання на човні, прогулянки на лижах, біг на ковзанах, сонячні та водяні ванни» [39, с. 81]; сублимація «проходить через організацію всього

навколишнього середовища та через форми виробничої дитячої активності в плані свого колективу. Організований піонерія та комсомол є основними моментами потужного сублімування» [39, с. 90].

Статеву освіту він пропонував передати в руки вчителів природничих дисциплін, які повинні послідовно висвітлювати всі питання, які виникають у їхніх учнів. З огляду на сказане вище, Г. Сорохтін висував великі вимоги до вчителів, які здійснюють статеву просвіту, коли закликав їх не обмежуватися прикладами з рослинного та тваринного світу, а йти у своїх розповідях «до кінця». Головний висновок: «пояснювати все до кінця та прибрати ширму з процесу внутрішнього запліднення. Якщо викладач не наважується на цей шлях, то краще, хай взагалі не торкається питань статевого розмноження, оскільки половинчасте пояснення лише дражнить, а не заспокоює та не задовольняє еротичні питання дітей» [39, с. 90].

Радикальна позиція Г. Сорохтіна не була повністю схвалена сучасниками. Проти зайвої «порнографічності» його поглядів виступив Б. Райков, який, до речі, вказував, що Г. Сорохтін «уже отримав заслужену відсіч за свої писання від наркома охорони здоров'я М.О. Семашка, який охарактеризував їх як зловживання марксизмом» [33, с. 19].

Більш зважене ставлення до проблеми можливостей школи щодо статевого виховання були сформульовані Б. Райковим (Л., 1928). На основі наукового аналізу робіт своїх сучасників з проблеми статевого виховання він пропонує свою систему статевої просвіти в школі. Виходячи з переконання, що «школа повинна готувати дітей до життя; життя та школа – єдине нероздільне ціле», учений наполягає: «Школа не має права обходити змістовно-важливі, життєві проблеми, не має права давати дітям штучного тепличного виховання» [33, с. 7]. Наводячи численні приклади практики статевого виховання/освіти в сучасних школах, учений твердить, що готовність учителів до статевої освіти – це екзамен для школи. Для єдиної трудової школи I та II ступенів (I – для дітей віком від 8 до 13 років; II – для дітей віком від 13 до 17 років) Б. Райков пропонує включення питань статевої просвіти, але застерігає від обов'язковості та негайності, оскільки ані учні, ані вчителі, ані сама школа можуть бути не готові для цієї роботи. «За наявних умов стану наших шкільних і суспільних звичаїв та рівня підготовки вчительства статеву просвіту учнів масової школи не може бути обов'язковою; але там, де вона впроваджується, справа повинна контролюватися шкільними та громадськими організаціями задля запобігання будь-яким похибкам та відхиленням» [33, с. 77-78]. Як прибічник статевої просвіти учений наголошував, що вона є лише частиною статевого виховання.

Теоретичні напрацювання вчених мали свою апробацію, про що свідчать матеріали конференції з питань сексуальної педагогіки «Проблеми сексуальної педагогіки» (М., 1930 р.). Найбільший інтерес, із точки зору нашої роботи, представляють статті Г. Баткіса [1], П. Івановського [19], А. Малькова [26], та Л. Раскіна [34]. У тезах виступів цих учених містяться результати практичного впровадження напрацювань теорії статевого виховання, яке називається «сексуальною педагогікою». Узагальнений погляд на тези дозволяє виявити найбільш актуальні на той час питання:

- 1) місце статевого виховання в системі виховання загального (А. Мальков);
- 2) підготовка педагога до реалізації завдань статевої педагогіки (Г. Баткіс);
- 3) проблема спільного навчання (Л. Раскін);

Щодо першого питання, то констатовано біосоціальний підхід. Проте вже не умови формують статево поведінку, а статева поведінка впливає на виправлення умов. Отже, головне завдання сексуальної педагогіки – «організація такої статевої поведінки, яка є доцільною, відповідає потребам соціального колективу та пов'язана із завданням попередження та ліквідації аномалій, що порушують інтереси і самого індивідуума як члена суспільства, і суспільства в цілому» [26, с. 5]. Така освіта/виховання не може розглядатися окремо, вона входить у загальну педагогіку. Безумовно, новим стало твердження проєктувальної функції сексуальної педагогіки: «Ми повинні будувати норми статевої поведінки, які відповідають завданням не лише перехідного часу, але й завданням соціалістичного суспільства», тобто майбутньому [26, с. 7].

Новим був і запропонований Г. Баткісом підхід до освіти педагогічних та медичних працівників, яким він наполягав на необхідності впровадження спеціальних навчальних програм із підготовки майбутніх учителів та лікарів для комплексного здійснення статевого виховання. Учений наголошував на «визначальній ролі школи в питаннях статевого виховання», лише вона «в наших умовах має можливість організованого впливу на дитячий колектив у цілому, на відміну від родини, зусилля якої, навіть у випадках добре організованого виховання дитини, розбиваються внаслідок відсутності впливу на колектив» [1, с. 17]. За таких умов лише вчитель біології не може бути відповідальним за статево виховання дітей, це виховання повинно бути всеохопним. Для такого виховання слід спеціально готувати як освітян, так і лікарів. Головна увага в запропонованій Г. Баткісом програмі зосереджена на питанні суспільних відносин: «Не може бути педагога, який не був би знайомий з історією статевих відносин у людському суспільстві та не мав би правильної уяви про комуністичну мораль та етику, на основі наукових, а не застарілих уявлень, що приводять до квакерства» [1, с. 20].

Проблема спільного навчання достатньо широко висвітлена в роботі Л. Раскіна, погляди якого можемо практично повністю експлікувати на сьогоденний (XX ст.) науковий дискурс. Майже все, що пише вчений про спільне навчання, перегукується із гендерною освітою. Вчений наголошує, що спільне навчання не повинно бути механістичним поєднанням хлопців та дівчат в одному класі, необхідно створити умови, за яких вони будуть разом вчитися товариським стосункам.

Із середини 30-х років ситуація певним чином змінюється, починається активне підпорядкування сімейного виховання суспільному (соціальна педагогіка). До вивчення закономірностей статевого розвитку дитини була повернута увага психологів, педагогів, рефлексологів, педіатрів, психіатрів, виникали цілі інститути та лабораторії, які досліджували життя, діяльність і

поведінку дитини як соціальної й біологічної істоти. Але серед радянських педологів спостерігались певні розбіжності в розумінні співвідношення ролі біологічних і соціальних чинників, свідомого й несвідомого, середовища й виховання. У зв'язку з цим у педології було представлено декілька напрямів діяльності: психоаналітичний, біогенетичний, соціогенетичний, культурно-антропоцентричний. Проблеми статевого виховання в контексті біосоціального чинника у формуванні особистості обґрунтовували у своїх наукових працях А. Заклінд, Б. Райков, І. Сімонов.

Проблему статевого виховання П. Блонський уперше порушує у своїй статті «Статеве виховання», яка була надрукована в радянському журналі «Народна освіта», автор наполягає на освітній потребі підготовки науково-педагогічних кадрів та підвищення рівня статевого виховання серед молоді, наголошуючи тим самим, що «педагог практично скрізь казково безграмотний у статевому питанні» [4, с. 44]. Одним із перших П. Блонський звернув увагу на необхідність розробки змісту й основних напрямів статевого виховання з позицій суспільної моралі, з урахуванням завдань моральної підготовки молодого покоління до сімейного життя. Статеве виховання, за П. Блонським, повинно охоплювати не тільки питання сексуальної просвіти, але й бути спрямованим на формування в дітей моральних понять, переконань та ідеалів, на виховання почуттів дружби й любові, колективізму, поважного ставлення хлопців до дівчат, уміння стримувати, статеві потяги. Таке виховання, на його думку, слід починати з раннього дитинства в сім'ї з урахуванням віку й статі дитини [3, с. 44].

Широта обговорення питання змусила педагогів відповісти на питання доцільності введення спеціальної статевої освіти/просвіти. Думки тогочасних учених розділилися. На початку ХХ ст. панувала думка про проведення з дітьми певної інформаційної роботи (застережувального характеру) з боку батьків. На початку 20-х рр. наполегливо пропагувалася думка про необхідність саме школі проводити статеве виховання (І. Сімонов [38, с. 8]). Проте питання необхідності проведення/уведення спеціальної статевої просвіти (освіти) не отримало однозначної підтримки серед педагогів. Так, О.Ф. Євстигнєєв-Біляков пропонував замінити (або навіть відмовитися) від терміна «статева просвіта» «природно-науковою просвітою»: «Цілісна природно-наукова просвіта, що включає в себе і проблему статевого життя, повинна подаватися молодому поколінню лише тоді, коли воно за своїм психологічним складом знатне сприйняти та чітко усвідомити цю складну галузь людських знань» [12, с. 144].

Про необхідність широкого розуміння поняття «статева просвіта» писав П. Блонський. Він наполягав, що інформаційна складова – лише частина статевої просвіти, головним залишається статеве *виховання*: «Але статева просвіта не завжди правильно розуміється. Нерідко їй ставлять чисто інформаційні завдання, тоді як воно, звісно, повинно бути підпорядковане педагогічним завданням: воно повинно не просто інформувати, а саме виховувати. Але навіть у такому розумінні статеве виховання нерідко обмежується чисто гігієнічним змістом, що адресовано до почуття обережності вихованця» [3, с. 123]. Учений наполягав, що статева просвіта повинна бути

«суспільно-моральною» просвітою. Тому до кола її питань повинні входити питання «суспільного ставлення один до одного, до іншої статі – відносини поваги та товариськості» [3, с. 123]. Звісно, можна було б дорікати вченому за обмеження його позиції. Проте, навпаки, вважаємо, що його підхід свідчить про широке розуміння аналізованого поняття. До статевої просвіти він включає питання статевого виховання, яке, зі свого боку, входить до виховання морального. Проте вчений оминає питання, хто саме повинен здійснювати цю просвіту. Можемо припустити – вихователі, про яких ідеться.

А.Залкінд узагалі ставив під сумнів необхідність спеціальної виховної роботи, наголошуючи, що статеве виховання повинно бути довготривалим, здійснюватися повсякчасно, та допускав необхідність проведення спеціальних заходів у екстремальних випадках. Тоді можливі бесіди «про людську творчість, соціальну гігієну, новий побут, комуністичну етику, поступово додаючи в цей матеріал також спеціальні роз'яснення із статевого питання» [16, с. 266]. Але загалом статеве виховання мало бути сублімовано у творчу колективну діяльність.

Узагальненням свого часу звучало твердження Е. Шурпе: «Проблема статевого виховання в марксистському висвітленні вперше отримала своє вирішення в радянській педагогіці, педології, гігієні, а практично здійснюється в політехнічній школі» [43, с. 8]. Ці рядки взяті з передмови до роботи П. Блонського «Нариси про дитячу сексуальність» 1935 р. видання. Отже, вже тоді існувало переконання: статево питання вирішено, й у його вирішенні беруть участь педагоги (читай – учителі), педологи (читай – психологи) та гігієністи (тобто – лікарі). Але, що характерно, «здійснюється в політехнічній школі», головне завдання якої – виховання звички до праці. Новим у цій школі було те, що «статевий розвиток дитини аналізується як прояв суспільної людини, що оформлюється через її суспільну діяльність» [43, с. 9]. Тому домінуюче місце в цьому вихованні посіла школа, яка через масові заходи, залучення молоді до різноманітних гуртків, і головне – через розвиток піонерського руху, зосереджувалася на виховання нової людини з комуністичною свідомістю, якою будь-який прояв особистісного, індивідуального, а тим паче інтимного, вважався «буржуазним», тобто ворожим. Нова школа – це «школа, де колективна праця та матеріалістичний світогляд, який відпрацьовується безпосереднім досвідом через активізм, закладають здорову соціоцентричну особистість, з визначеною робочо-комуністичною ідеологією. Це вже тип нової людини, боєздатної за свою класову орієнтацію, що може бути будівничим комуністичного соціалізму» [39, с. 80].

Заклади освіти ставали головними суб'єктами статевого виховання: «Широка мережа дитячих закладів (дитячі садочки, ясла, майданчики і т.ін.) дає можливість правильного виховання дітей та оберігає їх від бездоглядності та поганих у статевому відношенні впливів» [43, с. 10]. У цей період, за твердженням А.О. Карам, «головні дослідження були спрямовані на відпрацювання усвідомленої сексуальної поведінки та мали безпосередній зв'язок із іншими сферами навчально-виховної роботи» [20, с. 208]. По суті,

питання статевого виховання повністю розчинились у питанні виховання комуністичного, спільного, соціального, тому на довгі десятиріччя практично вибуло з науково-педагогічного дискурсу.

Насправді робота вчених перших десятиліть ХХ ст. у напрямі статевого виховання була надзвичайно корисною: вони актуалізували увагу сучасників на необхідності враховувати в навчально-виховному процесі особливостей статевого розвитку дитини; «виводили» питання статевого виховання за межі виховання/розвитку фізіологічного та утверджували значення любові, формування шанобливих стосунків між представниками різних статей, насамперед – шанування жінок; робили наголос на тому, що статеве виховання треба починати вже з дитячого віку, набагато раніше, ніж починається статеве дозрівання дитини; висували вимогу статевої вихованості самих учителів і дорослих (зокрема батьків) та стверджували необхідність встановлення довірливих стосунків між учнями та батьками; наголошували на обережному використанні в процесі статевого виховання заборон та зайвого аскетизму; визначили значний вплив громадських дитячих організацій та різноманітних колективних вихованих заходів (правильно організоване педагогічне середовище) та загального оточення (середовища), у якому знаходиться дитина; наполягали на необхідності емоційного розвитку дитини шляхом «залучення художніх прийомів до методики виховання» (дитячий театр, дитяча музика, дитяча ритміка, читання, живопис тощо); увели поняття сублімації як виховного засобу задля попередження передчасної сексуалізації свідомості людини, цікавість було запропоновано задовольняти творчою, колективною працею; вперше було висловлено думку про необхідність спеціальної підготовки вчителів/вихователів до здійснення статевого виховання.

Остання теза, на жаль, не була реалізована в подальшому розвитку тогочасної вітчизняної педагогічної думки. У перші радянські роки більшість учених, що займалися, вивченням проблеми статевого виховання, зосереджували свою увагу в основному на моральному (комуністична етика) аспекті проблеми. Акцентування природного статевого розвитку дитини, формування її сексуальності визнавалося буржуазними викривленнями, розвиток емоційно-чуттєвої сфери – міщанським. Проголошувалося: «Лише в умовах розкріпаченої праці можна поставити виховання, тобто й статеве виховання, на єдино правильні соціальні та біологічні рейки. Радянська педагогіка вже пішла цим шляхом» (А.Залкінд) [16, с. 272].

Питання статевого виховання поступово переміщувалися із приватної сфери у сферу публічну; із родини – у школу. Те, що здавалося позитивним на початку століття («великий прогрес виховної справи» / М. Лишневська), – народження соціальної педагогіки та посилення через заклади освіти виховного впливу суспільства («... все, що вислизає з тісного родинного кола, відразу надзвичайно швидко прогресує та розвивається» [25, с. 26]) – виявилось вдалою спробою поставити під державний контроль і суспільне, і приватне життя людини.

Статеве виховання продовжувало будуватися як запобіжна стратегія, яка лише передавала охоронні функції спочатку матері, далі – родині, згодом –

зкладам освіти. Серед головних упливів завжди залишався «нагляд» за дитиною. Поступово стверджувалася думка про батьківську некомпетентність у цьому питанні, відповідальність за статеве виховання покладалася на спеціалістів (лікарів та вихователів) чи взагалі виключалася із пріоритетів виховної роботи освітніх закладів. На нашу думку, це є свідченням загального процесу вторгнення держави в особисте життя людини, посилення деспотизму та тоталітаризму.

Джерела:

1. Баткис Г.А. О подготовке педагога в области сексуальной педагогики / Г.А. Баткис // Проблемы сексуальной педагогики : труды конференции по вопросам сексуальной педагогики. – М. : Работник просвещения, 1930. – С.15-22.
2. Бернштейн А.Н. Вопросы половой жизни в программе семейного и школьного воспитания / А.Н. Бернштейн. – М. : Типо-лит. Т-ва И.Н. Кушнерев и Ко, 1908. – 32 с.
3. Блонский П.П. Очерки детской сексуальности / П.П. Блонский. – Л.-М. : Издание центрального института охраны здоровья детей и подростков, 1935. – 130 с.
4. Блонский П.П. Половое воспитание / П.П. Блонский // Народное просвещение. –1920. – №16/17. – С.44-53.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]; 250 тисяч слів. – Київ : Ірпінь, 2005. –1728 с.
6. Вихров Р. О воспитани женщины согласно ее призванию. Лекция чтения в Берлине 20 февраля 1865 года / Р.Вихров . – С.-Петербург : [б.и.], 1865. – 34 с.
7. Геллер К. Половой вопрос и школа / Геллер Конрад ; [пер. И. А. Варшавского]. – СПб. : Книгоиздательство “Взаимная польза”, 1908. – 88 с.
8. Грабова Г. Основні підходи до статевого виховання в українській та зарубіжній педагогіці / Г. Грабова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. - №4 (14). – С. 14-19.
9. Грауэрман Г. Что такое материнство и как ее следует осуществлять / Г. Грауэрман. – М. : Отдел охраны материнства и младенчества Народного Комиссариата Здравоохранения, 1920. – 56 с.
10. Грицай Л.А. Нравственные аспекты проблемы полового воспитания детей в семье в педагогическом наследии Н.Е. Румянцева и его современников / Л.А.Грицай // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – №374. – С. 156-159.
11. Грязнов К. Любовь в физическом и нравственном отношении. Опыт популярного изложения вопросов этики и гигиены половой любви / К. Грязнов. – Москва : [б.в.], 1898. – 500 с.

12. Евстигнеев-Беляков А.Ф. Воспитание в семье и школе / А.Ф. Евстигнеев-Беляков. – М. : Кооперативное издательство «МИР», 1928. – 230 с.
13. Жаринцева Н. А. Объяснение полового вопроса детям. 2-е изд-е. – СПб. : Типография Альтшулера “Фонтанка”, 1907. – 54 с.
14. Женщина в семейной и социальной жизни : с немецкого / составлено под редакцией И. Р. Г. - С.-Петербург : Тип. Исидора Гольдберга, 1901. – V, [3], 500 с.
15. Жук В.Н. Мать и дитя. Гигиена в общедоступном изложении / В.Н. Жук. – СПб. : [б.и.], 1881. – 488 с.
16. Залкинд А.Б. Вопросы советской педагогики / А.Б. Залкинд . – Москва-Ленинград : Государственное издательство. – 2 издание. Исправленное и дополненное, 1930. – 305 с.
17. Золотарев Л.А. О предупреждении добрачных половых сношений / Л.А. Зоолтарев. – Москва : Типография Товарищества И.Н. Кушнерев и К0, 1899. – 56 с.
18. Зоргенфрей Г.Г. Совместное обучение и половой вопрос / Г.Г. Зоргенфрей // Половой вопрос в школе и в жизни. Под ред.И.С. Симонова. – Ленинград : Издательство Брокгауз-Ефрон, 1925. – С. 65-72.
19. Ивановский П.М. Роль врача в половом воспитании и образовании подрастающего поколения / П.М. Ивановский // Проблемы сексуальной педагогики : труды конференции по вопросам сексуальной педагогики. – М. : Работник просвещения, 1930. – С. 32-34.
20. Карам А.О. Сексуальное воспитание подростков и проблемы полового просвещения / О.А. Карам // Известия Алтайского государственного университета. – 2012. – №2-1. – С. 208-210.
21. Квашенко В. П. Зміст, принципи і шляхи статевого виховання [Електронний ресурс] / В. П. Квашенко // Гинекологія. Тематический номер. Вопросы образования. – 2008. – №253. – Режим доступа : <http://novosti.mif-ua.com/archive/issue-5925/article-5930>.
22. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. [Електронний ресурс] / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. - К. : Знання, 2006. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/pedagogika/yake_mistse_sistemi_moralnogo_vihovannya_zayu_maye_stateve_vihovannya.
23. Лебедев А.П. Половое просвещение и воспитание в школе и через школу (методические указания) / А.П. Лебедев. – Самара : Издание Отд.Просвещения Сам.-Зл.ж.д., 1926. – 70 с.
24. Либерман Б.Н. Что необходимо знать родителям учащихся / Б.Н. Либерман. – Новгород : Издание газеты «Старорусская жизнь», 1911. – 31 с.
25. Лишневская М. Половое воспитание детей / М. Лишневская ; пер. с 3 нем. изд. и предисл. Мих. Кадиш. - 2-е изд. - Москва : Книгоиздательство "Современные Проблемы", 1909 (Тип. А. С. Забалува). – 39 с.

26. Мальков А.В. Половое воспитание в системе общего воспитания / А.В. Мальков // Проблемы сексуальной педагогики : труды конференции по вопросам сексуальной педагогики. – М. : Работник просвещения, 1930. - С.5-14.
27. Мать – воспитательница: (Этюд 1897–98–99 годов) / [Предисл. Сигма]. – СПб.: Тип. М. Меркушева, 1900. – V, 193 с.
28. Мать семейства, или Главнейшие правила, которыми должна руководствоваться мать при воспитании детей. - Санкт-Петербург : [б.и.], 1839. – 166 с.
29. Мезеря І.В. Культурологічний підхід до статевого виховання учнівської молоді / І.В. Мазеря // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2014. - №2 (61). – С. 119-130.
30. Мижева С.Р. Проблемы полового воспитания в отечественной школе и педагогике конца XIX – начала XX века. Дисс. ... канд. пед. наук. – Ставрополь, 2011. – 138 с.
31. Половой вопрос: сб. статей / Под ред. С.М. Калмансона. – М. – Л.: Молодая гвардия, 1924. – 176 с
32. Половцева В. Н. Половой вопрос в жизни ребенка / В. Н. Половцева // Вестник воспитания. – 1903. – №9-10. – С. 16-29.
33. Райков Б.Е. Половое просвещение в школе / Б.Е. Райков . – Л. : Культурно-просветительное трудовое товарищество «Образование», 1927. – 78 с.
34. Раскин Л.Е. Проблема совместного воспитания и задачи школы / Л.Е. Раскин // Проблемы сексуальной педагогики : труды конференции по вопросам сексуальной педагогики. – М. : Работник просвещения, 1930. - С. -25-32
35. Румянцев Н. Проблема полового воспитания с психологической точки зрения/ Н. Румянцев. – С.-Петербург-Варшава : 1914, Изд. Журн. «Обновление школы». - 76 с.
36. Сидорович К. В. Дети и половой вопрос (систематические указания родителям, как охранить нравственную чистоту детей от развращающих влияний нашего времени, современной литературы и окружающей среды) / К. В. Сидорович. – СПб. : Книгоиздательство “Свет и разум”, 1909. – 227 с.
37. Скворцов И. Гигиена воспитания / И. Скворцов. – Москва : Типография М.Г. Волчанинова, 1890. – 80 с.
38. Симонов И. Школа и половой вопрос / И. Симонов. – Петроград : 4-я Государственная Типография, 1920. – 64 с.
39. Сорохтин Г.Н. Половое воспитание детей в плане марксистской педагогики / Г.Н. Сорохтин // Половой вопрос в школе и в жизни. Под ред.И.С. Симонова. – Ленинград : Издательство Брокгауз-Ефрон, 1925. – С. 73-93.
40. Ушинский К. Д. Собрание сочинений в 11 томах / Сост. и подгот. к печати В.Я. Струминский. - М.; Л.: Изд-во АПН РСФСР. 1948–1952..., Т.10 – 1950. – 665 с.

41. Фейгин О. Половое созревание и половое воспитание / О.Фейгин. – Л. : узд-во автора, 1927. – 44 с.
42. Штиль Е. Одна из обязанностей матери. Пособие по сексуальному воспитанию детей : пер. с 4-го нем. изд. / Е. Штиль ; пер. Л. А. Золотарев. - М. : Типо-Литогр. Т-ва И. Н. Кушнерев и К°, 1905. - 55 с. - Б. ц.
43. Шурпе Э.Ю. Половой вопрос в советской школе / Э.Ю. Шурпе, В.Н. Скосырев // Блонский П.П. Очерки детской сексуальности. – Л.-М. : Издание Центрального института охраны здоровья детей и подростков, 1935. – С. 5-16.

LATE NINETEENTH AND EARLY TWENTIETH PEDAGOGICAL THOUGHT ABOUT THE DOMINANT OBJECT OF GENDER EDUCATION

Gender education is one of the most vital components of a person's socialization, his/her transition into adulthood. The consideration of early twentieth century pedagogical and historical experience allows to look into the roots of the issue of gender education in the pedagogical thought of that period, to define the change of dominants of education (as the change of objects of education) which then determined the existence of moral and medical tendencies in solving gender issues in education.

Scientific sources of the second part of the nineteenth and early twentieth century prove that mainstreaming issue of gender education resulted from significant development in medical knowledge. The object of gender education which took place only within the family became a mother. Pedagogues of early twentieth century criticized the idea of suppression. In the pedagogical thought the idea of the implementation of proper and scientific gender education involving school was being gradually recognized. The scientists of that period insisted upon the necessity to create rational and scientifically based sexual pedagogics. Anatomical and physiological and psychological studies of a child were supposed to be a basis for it.

In early 20s the situation regarding gender education considerably changed. Much attention was paid to school education taking into consideration the necessity of teachers' training in the sphere of this issue (programs of improvement of professional skills); the involvement of different specialists in the process of the implementation of gender education; cooperation between school and parents in terms of gender education wherein attention is brought to the fact that school itself (teachers) was meant to enlighten parents as well. In mid 20s of the twentieth century some attempts to systematize the issues of gender education, to adopt them into the system of soviet education by means of certain formalization of requirements for the content of gender education and its implementation were made. Education used to be given in the hands of families in the previous period, so in the period of the establishment of soviet system of education possibilities of school and teachers were considered as tools of "corrections of wrong, vulgar comprehension of sexual life".

The issue of gender education started moving gradually from private sphere into public one, from families to schools. Those improvements which seemed to be positive in the first part of the century – the appearance of social pedagogy and

strengthening of the educational influence through establishments of education proved to be a successful attempt to place under state control both social and private life of a person. Gender education continued to be developed as a preventative strategy which delegated security functions at first to mothers, then to families and finally to establishments of education. "Child care" remained to be among major influences. Parents were unexpectedly claimed to be incompetent in this issue, specialists (doctors and teachers) were made to be responsible for it or this issue was completely excluded from the priorities of educational training of institutions of education. We tend to believe that these facts suggest the general process of the intrusion of the state into personal lives, increase of despotism and totalitarianism.